
Gintaras Lučinskas

Alytaus internuotų asmenų stovykla 1941 m. birželio–liepos mėn.

Ankstų 1941 m. birželio 22 d. rytą prasidėjo Vokietijos–Sovietų Sąjungos karas. Alytus buvo smarkiai bombarduojamas, nes čia buvo dislokuota Raudonosios armijos 3-iojo mechanizuotojo korpuso 5-oji tankų divizija, bent pulkas naikintuvų aviacijos, priešlėktuvinės artilerijos divizionas, skirtas aerodromui ir kitiems objektams dengti iš oro. Alytuje buvo apie 20 tūkst. sovietų kariškių. Sovietų įgulos štabas buvo įsikūręs centre – Šaulių namuose. Daugelis karininkų gyveno rekvizuotuose butuose mieste.

Birželio 22-osios rytą Alytus pergyveno bent tris didelius vokiečių aviacijos antskrydžius. Pirmoji banga iš karto smogė į karinį aerodromą dešiniajame Nemuno krante, Saratovo kareivinių rajoną bei objektus A. Juozapavičiaus ir Merkinės gatvių rajone, taip pat į sovietų šarvuotosios technikos sutelkimo rajoną vakarinėje Kaniūkų dalyje, netoli tilto į II Alytaus centrą, kur siekta sunaikinti Raudonosios armijos įgulos štabą Šaulių namuose. Tikriausiai suklydus, smogta į mūrinius rytinio Rinkos aikštės pakraščio pastatus. Svarbiausias antrosios antskrydžio bangos taikinyс buvo sovietų technikos sutelkimo rajonas Kaniūkuose, bet nemažai bombarduotas ir II Alytaus centras, daužyti atskiri taikiniai aerodromo

rajone. Per trečią aviacijos antskrydį vėl intensyviai bombarduotas tankų ir šarvuočių telkinys Kaniūkuose ir išlikę didesni miesto pastatai abiejose Nemuno pusėse. Prasidėjus bombardavimui dauguma gyventojų išbėgo iš miesto. Daugelis glaudėsi panemunės šlaituose, nes bijojo naujų antskrydžių. Visas miestas, išskyrus pakraščius, degė.

Birželio 22 d. Kalvarijos–Simno–Alytaus plentu puolantys Vokietijos vermachto 39-ojo motorizuotojo korpuso daliniai Likiškių aukštumų rajone apie 13.30 val. pasiekė Alytaus pakraščius, labai atsargiai skverbdamiesi per vis dar degantį miestą, apie 14 val. užėmė sveikutėlį A. Juozapavičiaus tiltą ir įžengė į dešiniakrantį Alytų. Puolantieji II Alytuje pasipriešinimo nesutiko. Tik prieš lėptįjūvės „Žemaitija“ žuvo grandinis Karlas Himsoltas. Su neorganizuotu pasipriešinimu susidurta vien I Alytuje. Ten šaudė nežinia kas – užsilikę eiliniai raudonarmiečiai ar apsiginklavę vietiniai sovietiniai aktyvistai. Pirmosios karo dienos pavakarėje II Alytuje žuvo ne mažiau kaip 7 vokiečių kariai. Vyr. grandinis Josefas Petry palaidotas klebonijos sklype, gale ažuolyno, tikriausiai savo žūties vietoje, kiti (vyr. grandiniai Johannas Meyeris, Krippneris, grandiniai Fischeris, Ziegleris, šauliai Koeberichas, Koseris ir

dar vienas), žuvę miesto griuvėsių zonoje, atgulę parapijos kapinėse. Tą pačią dieną apie 18 val. kiti 39-ojo motorizuotojo korpuso daliniai, gana sunkiai verždamiesi pirmyn, pasiekė šalia Alytaus esantį Kaniūkų tiltą. Jo prieigose, pavieniams raudonarmiečiams apšaudžius puolančiuosius, žuvo 3 vokiečių kariai (puskarininkis Spahas, vyr. ltn. Werneris Reschardtas ir dar vienas). Kaniūkų tiltas išliko nesugadintas. Buvo kalbama, kad nuo susprogdinimo jį išgelbėjęs kažkoks Kaniūkų ar Užupių šaulys. Esą jis anksčiau pastebėjęs į patiltę einančius laidus ir pirmąjį karo rytą atokiau nuo tilto juos perkirpęs.

Netolimose Alytaus prieigose pirmąją karo dieną žuvo gal tik 6 vokiečių kariai. Dar 5 karių vokiečiai neteko antrąją karo dieną atsitiktinai susidūrę su pavieniais raudonarmiečiais ar nedidelėmis jų grupėmis. Pačiame mieste, abiejose jo dalyse, žuvo apie 20 vokiečių, bet tik 8 – pirmąją karo dieną. Kai kurie iš tų 20 galėjo mirti nuo žaizdų karo ligoninėje. Visoje Alytaus apskrityje pirmąją karo savaitę žuvo 271 vermachto karys ir apie 3 000 raudonarmiečių.

Pirmomis karo dienomis okupantų vokiečių egzekucijų aukomis tapo apie 300 alytiškių, dar keliasdešimt gyventojų žuvo per bombardavimus.

Prie buvusios Įgulos (dab. Šv. Kazimiero) bažnyčios įrengtoje ulonų jodinėjimo aikštėje vokiečiai įkūrė laikinąjį lagerį – internuotų asmenų stovyklą.

Istorikas dr. Sigitas Jegelevičius (1938–2014) straipsnyje „Alytus pirmosiomis Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo dienomis“ apie Alytaus laikinąjį lagerį rašė:

Birželio 23–24 d. mieste tikrai vyko gaudynės. Tuomet vokiečių kareiviai, tikriausiai žandarai, gaudė mieste plėšikaujančius žmones, grobusius prekes iš parduotuvių, sandėlių, plėšusius be priežiūros paliktus, neretai net neužrakintus, savo kaimynų namus bei butus,

Ulonų pulko aikštė prie Įgulos (dab. Šv. Kazimiero) bažnyčios. Alytus, apie 1930 m. Čia 1941 m. vasarą veikė Alytaus internuotų asmenų stovykla. Iš Gintaro Lučinsko kolekcijos

kurių šeimnininkai buvo išbėgę iš miesto, gelbėdamiesi nuo aviacijos antskrydžių. Daugiausia plėšikavo moterys ir senyvi vyrai. Vėliau tokių mėgėjų ateidavo net iš kaimų. Tuomet vokiečiai sugaudė gal per 100 žmonių. Juos surinko improvizuotame lageryje prie Įgulos (Šv. Kazimiero) bažnyčios. Jaunesnės sugaudytos moterys tame lageryje neužsibuvo ir po dienos kitos atsirado namuose. Pagyvenusios moterys ne ilgiau kaip po savaitės taip pat buvo paleistos namo. Ilgėliau užsiliko vyrai. Tame lageryje, buvusiame iki liepos vidurio, įvairiais tikslais (daugiausia dėl kriminalinių motyvų ar šiaip suėmus mieste kuo nors įtartinus žmones) buvo laikoma apie 180 žmonių. Suimtieji dėl aiškių politinių motyvų buvo laikomi Alytaus arešto namuose.¹

Apie šią internuotų asmenų stovyklą (laikinąjį lagerį) informacijos stokojama. Vis dėlto apie jos egzistavimą prisiminė keletas istorijos liudytojų. Štai ką, 2006 m. birželio 5 d. prisimindamas laisvės kovų dalyvio Vinco Stanišausko (1918–1978) antisovietinę veiklą prieš karą, apie Alytaus internuotų asmenų stovyklą pasakojo partizanų ryšininkas Stasys Lisauskas-Šviedrys (1927–2009):

Prasidėjus karui, birželio 23 d., antrą karo dieną (pirmadienį), Vincas Stanišauskas ir Bronius Truncė, abu iš Bogušiškių kaimo, Petras Šarkus ir Juozas Rėklaitis, šie du iš Pavartėnų kaimo, nuėjo į Alovę perimti valsčiaus valdžios iš komunistinių veikėjų, nes vadovavosi lietuvių pagrindžio instrukcija. Tikrai žinau, kad Vincas Stanišauskas ir Bronius Truncė turėjo ginklus – pistoletus brauningus. Alovėje valsčiaus patalpose radę buvusios sovietų valdžios paskirtą raštininką Kostą Aukštuolį, liepė jam atiduoti visus dokumentus, raktus ir apleisti patalpas. Kostas Aukštuolis gerai mokėjo vokiečių kalbą ir sutikęs pražygiuojančius vokiečius jiems iš keršto pasiskundė, kad čia kokie tai plėšikai užpuolė valdišką įstaigą, kurią jis saugojo. Vokiečių karininkas pasiūkė du kareivius ir liepė visus keturis lietuvius areštuoti. Juos suėmė, nuginklavo ir įlaipinę į mašiną nuvežė į Alytų. Ten, prie buvusios Iğulos bažnyčios (dabar Šv. Kazimiero bažnyčia), kur rusai iki karo remontavo tankus, buvo tuo laiku toks kaip poligonas, ir vokiečiai ten jau laikė sugaudytus rusų belaisvius, kiek tai žydų ir komunistų, tai ir juos, keturis mūsiškius, paliko kartu su tais belaisviais. Aplink tą aptvertą aikštę saugojo vokiečiai. Tų belaisvių buvo keli šimtai, nes kai vokiečiai greitai užėmė Alytų, tai daug raudonarmiečių ir paėmė į nelaisvę. Ten jiems beveik nedavė valgyti, nakvojo visi ant žemės, nes jokių patalpų nebuvo. Kurie buvo su civiliais drabužiais, tuos vesdavo į darbą užkasti lavonų rusų žuvusių kareivių ir žuvusių nuo bombų mieste, žydams savų laidot nedavė. Alovėje jau buvo paskirtas komendantas. Jis, sulaikytųjų giminių prašomas, kreipėsi į vokiečių karinio dalinio Alytuje vadovybę, kad paleistų nekaltai sulaikytus vyrus. Jo pastangomis maždaug po dviejų savaičių juos iš to lagerio paleido. Grįžo labai nusilpę, alkani, nuplyšę, nes dirbo, kol saulė švietė, kasė duobes, užkasinėjo lavonus.²

Genovaitė Petraškevičiūtė-Kinderienė (g. 1925), gyv. Alytuje, 2007 m. rugsėjo 20 d. prisiminė:

Kai Alytuje nurimo šaudymai, prie Iğulos bažnyčios buvo spygliuotų vielų aptvaras, kuriame laikė ne tik rusų belaisvius, bet ir alytiškius: asmenis be dokumentų, įtariamus plėšikavimu. Tas lageris veikė trumpai, apie 3 savaites: kareivius belaisvius išvežė kitur, sulaikytus lietuvius paleido arba sušaudė, jei buvo komunistai ar komjaunuoliai.³

Regina Abramavičiūtė-Lukaševičienė (g. 1925), gyv. Alytaus raj., 2008 m. liepos 4 d. papasakojo:

Pulko gatvėje kažkas nušovė vokiečių. Už tai surinko ir ruošėsi sušaudyti Pulko, Vidzgirio, Ulonų gatvių vyrus. Girininkas nuo Nemunaičio vokiečiams išaiškino, kad jie nekalti. Bet vyrų nepaleido, o nuvedė į spygliuota viela aptvertą aptvarą – prie Iğulos bažnyčios buvo įrengtas sulaikytųjų lageris. Mano brolis Vincas Abramavičius (g. 1918) tarnavo kariuomenėje ir karui prasidėjus buvo Varėnos poligone. Į tą lagerį brolis pakliuvo kartu su rusų kareiviais, nes Lietuvos kariuomenės jau nebuvo – lietuviai tarnavo Raudonojoje armijoje. Aš paėmiau duonos ir nosinaičių ir nunešiau broliui. Tarp vokiečių buvo vertėjas Valteris Urmanavičius iš Klaipėdos krašto (nuo Kretingos). Jis leido susitikti su broliu. Daug lietuvių karių ir karininkų ten buvo. Vien tik smėlis, jokio pavėsio, kaitino saulė. Kelis šimtus vyrų ten laikė uždarytų. Kiekvieną dieną ten eidavau, nunešdavau maisto. Pašte nupirkdavau laikraščius, nes lietuviai labai domėjosi naujienomis. Liepos mėnesio pradžioje brolių ir kitus lietuvių karius išvežė į Vokietiją, į belaisvių stovyklą, iš kurios brolis grįžo tik rudenį.⁴

Alfonsas Vyšniauskas (g. 1926), gyv. Alytuje, 2008 m. lapkričio 28 d. papasakojo:

Ulonų gatvėje prie Įgulos bažnyčios buvo įkurtas lageris, kuris aptvertas spygliuotos vielos tvora. Prieš karą rusai toje aptvertoje aikštėje remontavo savo tankus. Tame lageryje vokiečiai laikė daug rusų belaisvių, jiems net valgyt nedavė – jie valgė žolę. Ten uždarytiems lietuviams alytiškiai nunešdavo ir perduodavo valgyti. Greit tą lagerį likvidavo – belaisvius išvežė į Lenkiją. Rusų belaisvių lageris Alytuje buvo ir vėliau, bet kitoje vietoje. 1942 m. žiemą tame lageryje labai daug belaisvių mirė nuo bado, šalčio ir ligų.⁵

Antanas Kudzys (g. 1925), gyv. Vilniuje, 2011 m. gegužės 5 d. papasakojo:

Pirmomis karo dienomis aikštėje prie Įgulos bažnyčios vokiečiai įkūrė laikiną lagerį, aptvertą spygliuota viela, kuris veikė mažiau nei mėnesį. Jame laikė įtariamus plėšikavimu alytiškius, asmenis be dokumentų, raudonarmiečius. Liepos viduryje tą lagerį panaikino: vienus paleido, kitus (komunistus, politrukus) sušaudė, karo belaisvius išvežė į Vokietiją.⁶

Alytiškis Vincas Abramavičius (1918–1992), prieš prasidedant karui tarnavęs Raudonosios armijos 29-ajame šaulių teritoriniame korpuse, Varėnos vasaros karinėje stovykloje, dienoraštyje taip aprašė Alytaus internuotų asmenų stovyklą:

25 d. Štai jau priartėjome ir prie Alytaus. Visas miestas – vien griuvėsiai. Namai sugriauti, liepsnoja. Visur lavonai ir degėsiai. Gyvybės niekur nesimato iš po tų „mirties gatvių“.

Nežinau, kas man darosi. Rodos, matau savo tėvelius, kaip jie iš po degėsių, iš po sugriautų namų, nori mane dar pamatyti, bet nesulaukia, o nesulaukdami jau miršta. Jie nežino, kad aš jau arti, kad einu, skubu. Noriu

tik juos pamatyti. Nepavyko man ši kelionė. Svajojau grįžti į namus, bet atžygiavus į Alytų patekome į belaisvę.

Vos priėjome prie Alytaus, mus apsupo vokiečiai ir išpėjo, jog esame internuoti. Ir kuris mėgins bėgti – bus nušautas. O mirti kas nori? Supratau, jog mus vokiečiai suėmė ir esam belaisviai. Ir jau aš negalėsiu namų aplankyti. Taip sunku pasidarė, kad sunku ir aprašyti. O vedė mus kaip tik ta gatve pro namus. Štai Ulonų gatvėje mano namai – sveiki, tik langai išdaužyti. Niekur nė gyvos dvasios. Dieve! Nejaugi mano tėvelių nėra? Nejaugi jie užmušti? Kaip sunku!..

Štai einu pro namus, o užėiti neleidžia. Verkia mano širdis! Niekio negaliu padaryti. Taip ir nuvarė mus į lagerį prie Įgulos bažnyčios – buvusioje Ulonų aikštėje. Niekio nesužinojau apie namiškius.

Atvykę čionai, lageryje radome daug rusų, lietuvių ir kitų tautybių asmenų. Čia radau, taip pat suimtus ir suvarytus, mano buto šeiminkus ir kaimynus. Tuoju iš jų sužinojau ir apie saviškius. Jie nuramino, kad visi maniškiai gyvi ir sveiki išbėgė į kaimą. Aš net saviškių nepamatęs tapau tikru karo belaisviu. O visa šitai atsitiko per mūsų karininkų kaltę. Jie mums neleido pabėgti. Vis reikalavo drausmės, kantrybės. O atsidūrėme štai kur...

Niekuomet neteko man nei kalėjimuose bastytis, nei ištremtyje būti, o dabar vokiečiai atėmė taip brangią man laisvę! Čia jau pajutome ir badą. Supratau, kad belaisvis už duonos kąsnelį gali atiduoti viską, ką jis turi. Tik visa laimė, kad neprarandame vilties, kuri mus ramina.

Artinosi vakaras. Turėjau atsigulti ant ištryptos buvusios Ulonų aikštės žemės, prie pat savo namų. Taip prasidėjo vargai, ir kas bus toliau, nežinia. Aišku, kad gero nebus. Kalbėjome, kad kalčiausias pulkininkas Aleksandras Dobrovolskis, kuris sakėsi pasirūpins mumis. Sakė vis, kad gausim dokumentus ir visi grįšime į namus. Koks jo tikslas tam,

buvo neaišku. Ar jis vokiečiams parsidavęs, ar ką nors naujo sugalvojo? Jam paklusome čia esantys apie 200 karių, jei ne daugiau. Taip prasidėjo naujas mūsų gyvenimas. Toks, kurio niekam nelinkėčiau.

Birželio 26 d.

Pirmoji belaisvės diena.

O Dieve! Kodėl mus Tu taip baudi?! Kodėl aš toks nelaimingas, kad, būdamas prie pat savo namų, į juos pareiti negaliu? Negaliu laisvai su visais pasidžiaugti, kad išlikome sveiki, gyvi. Guliu smėlyje kaip koks šunelis ir laukiu, kad kas nors ateitų pažiūrėti, už ką tas vargšas lietuvis taip kenčia! Kad kas nors išvaduočiau!

Bet nieko nėra. Tik saulė taip negailestingai kepina. Nėra jokio krūmelio, jokio pavėsio, kad pasislėpti. Tik aplink stipri vokiečių sargyba saugo mus. Vos pajutę nelaisvę, žmonės ima ir sužvėrėja. Atsiranda įvairios neapykantos, pavydas ir kerštas. Atsirado tokių, kurie vokiečiams išdavė komjaunuolius, žydus ir kitus aktyvistus. O vokiečiai juos veda į miškelį ir ten šaudo. Vieną dieną žuvo apie 30 žmonių. Kaip žiauru, juk visi trokšta laisvės, gyvybės. Štai tau, žmogau, kur tavęs mirtis sulaukė...

Taip prasidėjo mūsų vargingas gyvenimas. Gyvenimas kaip laukinių, alkanų, sužvėrėjušių. Sunku pagalvoti ir visa aprašyti.

Ir štai 11 valandą aš išsirengęs iki apatinių kelnaičių. Nes labai karšta ir ima silpnumas. O tos dienos ypatingai buvo karštos, orai labai pagerėjo. Ir... Nagi, žiūriu, mano Mama prie vartų. Nors sargyba neleidžia kalbėti, bet aš pasirodau, jog esu sveikas, gyvas. Suspausta širdimi, su ašaromis akyse, palydžiu žvilgsniu ją atitolstančią nuo vartų. Nors akys ašaroja, bet širdyje džiaugiuos, jog pamačiau mylimą Mamą.

Ir taip leidžiu diena iš dienos, būdamas karo belaisvis. Aplanko mane sesuo, taip pat buvę draugės Marytė ir Stasė Mackevičiūtės, Janulevičiūtė ir kitos. Atneša man maisto, rūkalų ir vis laukia, gal aš būsiu laisvas, greit

grįšiu. Laukė ir tėveliai, laukė visi. Laukė ir visa Lietuva savo sūnų!

Taip slinko dienos vienodai, kad nebuvo kas nei užrašyti į šį mano dienoraštį. Kiekvieną dieną vis atvedavo sugautų žydelių, rusų belaisvių. Kiekvieną dieną ką nors miškelyje už lagerio sušaudydavo. Taip išbuvo čionai nuo birželio 27 dienos iki liepos 8 dienos.

Nors daug kas žadėjo padėti mums, kad būtume laisvi, bet viskas veltui. Niekas mums nepadėjo. Taigi visas dienas išbuvo Alytuje, smėlyje gulėdami. Tas vargas ne toks baisus, kada dar turi ką pavalgyti ir pamiegoti tyrame ore. Dievas davė, kad lietaus tomis dienomis nebuvo. Kas toliau bus, nežinome. Raminamės, laukiam, bet ko?

– Ach, jūs lietuviai, broleliai, kodėl nevaduojate, kodėl nesuteikiate mums laisvės? Kokia brangi ta Laisvė!

Liepos 7 d. 13 val.

Šis momentas – tai kaip tas paukštelis, išplėstas iš lizdelio nuo motinos. Taip mane atplėšė nuo namų ir tėvelių. Nuo šios valandos ir prasidėjo tikrasis vargas, badas. Dabar jau supratau, kas yra laisvė, kas yra karas...

Tylų vakarą laikrodis išmuša lygiai 17 valandą. Atvažiuoja didžiuliai vokiečių sunkvežimiai. Tuoj visus lietuvius kareivius, t. y. mus, susodina į juos ir praneša, kad veš į Vilnių. Vilnius jau laisvas ir ten tvarkys mūsų dokumentus. Bet vis vien mums neramu. Nežinome, kur iš tikrųjų mus nuveš? Jau pradėjome mes ir vokiečiais nebetikėti. Jaučiame, kad ir jie mums kaip priešai. O mes esame jų vergai.

Važiuojame pro pat mano namų langus. Mojuoju paskutinį kartą savo tėveliams. Tariu „Sudie!“ Jie nežino, kur mus veža, aš taip pat nežinau, bet širdis sako, kad bus blogai.

Tėveliai klausia, kur mes važiuojame, o aš ištarti žodžio negaliu. Širdis suspausta, skausmas krūtinėje. Bet ašaros nebyra, kenčiu... Dar kartą pamoju, ir baigta. Pranyko iš akių Alytus, jo griuvėsiai ir mano brangūs tėveliai!

1978 m. atsiminimus apie Alytaus internuotų asmenų (belaisvių) stovyklą laiške Alytaus kraštotyrininkams parašė ir buvęs Raudonosios armijos 212-ojo atskirojo ryšių bataliono eilinis Grigorijus Zabarnyj (g. 1919):

Raudonarmiečiai neturėjo šaudmenų, alkani, apiplyšę, be vado, patys kaip galėdami skverbėsi „į rytus“. Atsišaudė paskutiniaisiais šovininiais ir šaudmenimis. Nežinau, kur tai įvyko, lyg tai prie Nemuno, taikos metu nesu buvęs. 1941 m. birželio 28 d. bombos sprogo banga (sėdėjau apkaše) mane kontūzijo. Kai atsipeikėjau, buvau apkurtęs abiem ausimis, iš marlės sunkėsi kraujas. 1941 m. birželio 29 d. Alytaus pakraštyje patekau į nelaisvę. Mūsų buvo vienuolika žmonių. Vyresnysis seržantas tankistas, nežinau pavardės, puolė bėgti nuo vokiečių ir čia pat buvo nušautas. Pakeliui į stovyklą mus du kartus sustabdė krūmuose ir kviečių lauke. Vis apieškodavo. Trečią kartą mus suvedė į daubą, matyt, ten buvusi plytų gamykla. Šioje dauboje buvo nutiesti bėgiai. Ant bėgių stovėjo vežimėlis, prikrautas molio. Šalia ant žemės gulėjo vadžios, matyt, arkliui kinkyti. Pastatė mus, dešimt žmonių, siena į daubą (gylis apytiksliai 6–8 metrai). Tarp mūsų buvo kažkoks pėstininkų majoras. Aplink daubą buvo išstatyta apsauga. Pastatė kulkosvaidį ir ėmė taikytis. Galvojome tik apie mirtį. Ir štai nugriaudėjo šūviai, trys kulkosvaidžio serijos virš galvų. Niekas neparkrito. Paskui – ką kaip, o mane įsodino į motociklą su lopšiu ir atvežė į Alytaus stovyklą. Stovykla buvo apjuosta 3–4 vielos juostomis. Vėliau kalbėjo, kad čia buvo tankų parkas, stovėjo sunkieji tankai. Birželio 21 dienos vakare iš mašinų buvo išsiurbti visi degalai. Nė viena mašina nepajudėjo, prieš aviacija subombardavo. Būdamas stovykloje, jokių tankų nemačiau. Prisimenu, visai arti stovyklos buvo nedidelė cerkvė. Cerkvėje laikė karininkus, o kitus kariškius ir civilius – kartu bendroje stovykloje. Pro vielą pamačiau belaisvius karininkus, tarp

jų ir savo štabo kuopos komisarą leitenantą Serioginą. Prisimenu bendražygių pavardes: Pavel Andrejevič Tarasenko, Mitrofan Grigorjevič Dūdka, Aleksandr Vasiljevič Kločko, Ivan Nikolajevič Lisogor.

Pirmomis karo dienomis šioje stovykloje, taip sakant, buvo palaida minia. Čia buvo karo belaisvių, civilių gyventojų, daug žydų. Už vielos užtvary buvo Lietuvos kariuomenės kariškiai, kurie buvo priešiška nusiteikę mūsų atžvilgiu, priekaištaudami vadino „komunistais“, „bolševikais“, „politrukais“ ir t. t. Jie tikėjosi, kad vokiečiai jų pasigailės. Jie gulėjo ant smėlio, kaip ir mes. Tik jų tvarka kariška ir disciplina pagal statutą. Kai praeidavome pro juos, apmėtydavo smėliu ir akmenimis. Šioje stovykloje nebuvo jokių statinių. Vielos užtvaras (viena eilė) ir 4 bokštai, ant kurių stovėjo kulkosvaidžiai. Šalia stovėjo cerkvė, kurioje buvo laikomi Raudonosios armijos belaisviai karininkai. Pro vielos užtvary mačiau daug pažįstamų karininkų, kurie buvo šalia cerkvės. Jų pavardes pamiršau. Tik gerai prisimenu, ten stovėjo ir 212-osios štabo kuopos (atskirojo ryšių skyriaus) komisaras vyr. leitenantas draugas Serioginas. Daugelis karininkų, baimindamiesi dėl savo laipsnių, verždamiesi iš apsupties, nusikirpo plaukus, persirengė suplyšusiais civiliais rūbais, burdavosi į vieną krūvą. Tiesa, rikiuotės vadų nešaudė, o štai politinius darbuotojus, kurie pateko į fašistų letenas, tuojau sušaudydavo. Žemė stovykloje buvo vien smėlis. Taip per dieną po 3–4 kartus priversdavo tuos, kuriuos „reikėjo“ sušaudyti, kasti sau griovį. Statydavo prie griovio ir sušaudydavo. Vieną kartą stovyklos vertėjas, senas iš išvaizdos lietuvis, vaikščiodamas po stovyklą, vis rėkė: „Politrukas Derevenko, prie išėjimo.“ Niekas neatsiliepė. Ir taip tris kartus. O paskui atvirksčiai: „Politrukas Derevenko, išeiti.“ Po keleto minučių iš stovyklos minios išėjo tarybinis politinis darbuotojas nauja pėstininko uniforma, skiriamųjų ženklų dėl atstumo nebuvo galima atskirti. Priėjo ir,

matyt, pasakė: „Aš.“ – „Kur tu, bolševikų snuki, buvai? Aš tavęs pusę dienos ieškau.“ Pasekmės: Derevenko išsikasė duobę ir buvo sušaudytas. Visa tai vykdavo 3–4 kartus per dieną.

Kada mane atvežė į šią stovyklą, aš keturias dienas buvau nevalgęs. Ir čia antrą dieną davė pusę džiuvėsio. Nebuvo jėgų, prasidėjo mirtys. Dieną šviesdavo saulė, o naktį – vėsu. Mes lįsdavome į smėlį, kuris dieną išildavo, ir miegodavome. Būdamas už vielos, pamačiau pagyvenusią moterį, kurią du vokiečių kareiviai vedė į stovyklą. Moteris buvo apsvilkusi vatinuku, sijonu ir su auliniais batais. Buvo girdėti, kaip ji, eidama asfaltuotu keliu pro užtvarą, rusiškai barėsi, rėkė: „Fašistai, niekšai. Ateis ir jums mirtis.“ Atsisukusi vienam spjovė į veidą. Atsakymas buvo trumpa automato serija. Moteris parkrito ant kelio.⁸

Toliau pateikiama keletas Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) Alytaus ir Kauno apskričių komendantų fonduose saugomų dokumentų (kalba netaisyta), kuriuose minima ir Alytaus internuotų asmenų stovykla.

Lietuvos kariuomenės viršila Petras Valiušaitis. 1941 03 11. Iš Gintaro Lučinsko kolekcijos

Šioje vietoje 1941 m. vasarą buvo įkurta Alytaus internuotų asmenų stovykla. Alytus, 1944 m. gegužė. Iš Fausto Augustino kolekcijos

1 dokumentas

Alytaus belaisvių stovykla
Vrš. Valiušaitis Petras

Alytaus apskrities komendantui
Raportas

1941. VII.09
Alytus

Prasidėjus karui buvau Varėnos poligone. Ten likvidavę rusų vadus gavome iš vokiečių vadovybės įsakymą vykti į namus. Pasiėkus Alytų buvome sulaukyti ir patalpinti į stovyklą.

Rusams siaučiant Lietuvoje, mūsų šeimos buvo areštuoti du broliai tarnautojai, jie dirbo Kaune, jų likimas nežinomas. Prieš 1-ąją gegužės buvo išvežtas brolis kunigas. O birželio 15 d. dirbęs ūkyje brolis taip pat išvežtas Rusijon. Liko namuose sena motina su sergančiu broliu. Apie juos irgi nieko nežinau.

Prašau, Tamsta p. komendante, tarpininkavimo mane paleisti iš stovyklos. Nuolatinė gyv. vieta Kaunas.

Vrš. Valiušaitis

LCVA, f. 745, ap. 2, b. 84, l. 29–29 a. p.

2 dokumentas*Alytaus internuotųjų stovykloje esančių vadų ir kovotojų sąrašas*

<i>Eil. Nr.</i>	<i>Laipsnis</i>	<i>Pavardė ir vardas</i>	<i>Kurios dalies</i>	<i>Su kuo ir kada kariavo</i>
1.	Plk. ltn.	Rimša Zigmąs	262 ŠP	1919 m. kariavo su bolševikais, 1920 m. su lenkais. 1941 m. sukilo prieš bolševikus
2.	Gyd. mjr.	Dobrovolskis Aleksas	297 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
3.	Gyd. kpt.	Klimas Albinas	262 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
4.	Kpt.	Kriščiūnas Antanas	615 KAP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
5.	Ltn.	Kriščiūnas Mečys	297 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
6.	Ltn.	Počebutas Antanas	262 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
7.	Ltn.	Valiukas Eduardas	294 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
8.	Ltn.	Motiejūnas Jonas	617 GAP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
9.	Ltn.	Vejelis Jonas	616 LAP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
10.	Ltn.	Buteikis Bronius	294 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
11.	Ltn.	Petručiūnas Pranas	294 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
12.	Ltn.	Krakauskas Juozas	297 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
13.	Ltn.	Ščenganskis Vladas	297 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
14.	Ltn.	Stasiukynas Albinas	616 LAP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
15.	Ltn.	Baltuška Vladas	294 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
16.	Ltn.	Kazakevičius Juozas	297 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
17.	Ltn.	Mykolaitis Stasys	294 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
18.	Ltn.	Čyvas Juozas	297 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
19.	Ltn.	Marcinkonis Balys	294 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
20.	Ltn.	Bagdonavičius Kostas	294 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
21.	Ltn.	Liutvinas Vincas	297 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
22.	Ltn.	Žiurlys Feliksas	262 ŠP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
23.	Ltn.	Maceina Juozas	616 LAP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
24.	Ltn.	Pliūra Vladas	616 LAP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
25.	Gyd.	Garunkštis Albinas	616 LAP	1941 m. sukilo prieš bolševikus
26.	Kpt.	Kuzmickas Stanislovas	–	1941 m. sukilo prieš bolševikus

262 ŠP: liktinių puskarininkių – 1, jaunesniųjų puskarininkių – 3, kareivių – 78, puskarininkių – 4.

294 ŠP: jaunesniųjų puskarininkių – 4, kareivių – 78, liktinių puskarininkių – 2.

297 ŠP: kareivių – 115, puskarininkių – 1.

615 KAP: jaunesniųjų puskarininkių – 4, kareivių – 37.

616 LAP: jaunesniųjų puskarininkių – 5, kareivių – 26, liktinių puskarininkių – 5.

617 GAP: kareivių – 34.

Viso: 399, visi dalyvavo 1941 m. sukilime prieš bolševikus.

1941 m. liepos 4 d.
Alytus

Alytaus miesto
Apsaugos Komisaras
kpt. D. Jėčys

Ant dokumento yra žyma: „Registruota Kauno komendantūroje 1941 m. liepos 16 d. Nr. 1066“.

LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 4, l. 106.

3 dokumentas

Alytaus stovyklos lietuvių kovotojų sąrašas

Vrš. Valiušaitis Petras
 Eil. Lapinskas Adomas
 Eil. Petkus Petras
 Eil. Jurkus Pranas
 Eil. Razutis Petras
 Eil. Maurušaitis Antanas
 Eil. Janickas Povilas
 Eil. Razgus Petras
 Eil. Urinavičius Vaclovas
 Eil. Naujalis Adolfas
 Eil. Sipavičius Alfonsas
 Eil. Norvilas Antanas
 Eil. Kastanauskas Jonas
 Eil. Gudauskas Vytautas
 Eil. Andzelis Vincas

1941. VII.16

Vrš. Valiušaitis

Ant dokumento yra žyma: „Registruota Kauno komendantūroje 1941 m. liepos 16 d. Nr. 1066“.

LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 4, l. 104.

4 dokumentas

*Karo lauko komendantūrai Nr. 821
 Kaunas
 1941 m. liepos 16 d.*

*Dėl lietuvių karininkų ir kareivių iš-
 laisvinimo iš Alytaus internuotų asmenų
 stovyklos*

*Gavome žinią, kad buvusios lietuvių
 kariuomenės 26 karininkai ir 399 karei-*

*viai, kurie 23-ią dieną dalyvavo sukilime
 prieš raudonarmiečius, laikomi Alytaus
 stovykloje kaip karo belaisviai. Kadangi čia
 kalbama apie grynus lietuvius, kurie buvo
 prievarta paimti tarnauti į Raudonąją ar-
 miją ir kurie sukilimo metu likvidavo visus
 savo politinius vadovus, pagarbiai prašome
 imtis reikiamų žingsnių, kad jie kuo greičiau
 būtų išlaisvinti.*

<...>*

*Tikimės, kad palankiai pažiūrėsite į mūsų
 pageidavimus.*

*Pasirašė: Lietuvių komendantas pulki-
 ninkas Jurgis Bobelis, leitenantas adjutantas
 (parašas neįskaitomas).*

LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 4, l. 140 a. p.
 Versta iš vokiečių k.

5 dokumentas

Kaunas, 1941 m. liepos 16 d.

Lietuvių miesto komendantui

*Pranešame nurodydami, kad pagal vei-
 kiančius potvarkius (įsakymus) rusų fronte
 paimti į nelaisvę kariai iš pradžių turi būti
 išsiųsti į Vokietiją, ten atskirti pagal tautybes
 ir paleisti.*

Už karo lauko komendantūrą A. B.
Nr. 821 pasirašė: Kapitonas ir
 adjutantas

LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 4, l. 140. Versta
 iš vokiečių k.

* Pateikiamas 26 karininkų sąrašas, čia skelbiamas 2 dokumente. *Aut. past.*

6 dokumentas

Alytaus apskrities Apsaugos Viršininkui

*Lietuvos korpuso 294 ŠP belaisvio
Štabo viršilos Viliaus Jaunzemo*

Prašymas

1941.VI.24 d. Varėnos stovykloje kartu su kitais kariais lietuviais pasidaviau vokiečių belaisviu. Į belaisvę neėmė, bet liepė eiti namo.

Mano šeima gyvena Vilniaus mieste (tėviškė Šiaulių m.). Prie Vilniaus tada ėjo kautynės, tad į Vilnių patekti negalėjau. Vokiečių karių patarimu apie 150 lietuvių karių VI.25 d. atėjome į Alytaus miestą. Čia mus visus tuoj internavo belaisvių stovyklon prie Įgulos bažnyčios. Vėliau, po kelių dienų, mane, kaipo galintį šiek tiek susikalbėti vokiškai, paskyrė prie Alytaus rusų belaisvių lazareto vertėju, kur iki šiol esu.

Kaip patyriau iš kitų lietuvių karių, kurie nešioja ant rankovės baltus raiščius, kad buvusio Lietuvos korpuso kai kurie kariai ir kiti iš atsargos yra priimti į suformuotą lietuvių batalioną, gauna gerą maistą ir gerą atlyginimą. Gi kiti visi buvę lietuviai kariai yra paleisti neribotoms atostogoms, belaisvėje iš lietuvių niekas nebelaikomi. Tad kodėl aš dar laikomas belaisviu – negaliu suprasti. Negi dėl to, kad atėjau į Alytų, o nesislapsčiau civiliai persirengęs, kaip kai kurie kad padarė. Dabar jie yra laisvi, uždirba sau kasdieninę duoną, kiti turi jau ir tarnybas. Tokių žinau ir Alytaus mieste. Aš tuo tarpu būdamas belaisvėje jokio atlyginimo, apart belaisvio kareivio maisto daavinio, negaunu. Šeima yra sunkioje padėtyje, nes pragyvenimui lėšų neturi. Žmona ligota – fizinį darbą dirbti negali. Tėvai, kurie gyvena Šiaulių mieste, jei jie dar yra gyvi, taip pat reikalingi mano pagalbos. Abudu yra virš 70 metų ir mano buvo šelpiami. Man pačiam

susinešiojo batai ir reikia taisyti, pinigų nėra, o pataisymui pusbačių niekas neduoda.

Remdamasis aukščiau išdėstytu, prašau Tamstą, pone Viršininke, tarpininkauti paleisti mane neribotoms atostogoms. Jeigu tai būtų neįvykdoma, tai prašau tarpininkauti, kad mokėtų algą kaip kitiems mano laipsnio lietuviams kariams, kurie yra palikti eiti paskirtas jiems pareigas.

Kariuomenėje, įskaitant tarnybą policijoje, esu ištarnavęs 21 metus. Esu gimęs 1900 m. rugpjūčio 6 d. Šiaulių mieste.

1941.VIII.6 d. Viršila V. Jaunzemas
(parašas)

Alytus

LCVA, f. 745, ap. 2, b. 84, l. 189–190 a. p.

Manytina, kad Alytaus internuotų asmenų stovykloje 1941 m. birželio 23–liepos 16 d. buvo laikoma iki tūkstančio asmenų. Liepos pradžioje paleidus civilius asmenis, liepos 7 d. dalį lietuvių karių išvežus į Suvalkų belaisvių stovyklą (okupuotoje Lenkijoje), o dalį kitų lietuvių karių paleidus namo, rugpjūčio mėn. Alytuje buvo įkurta Raudonosios armijos karių karo belaisvių stovykla, bet ne prie Įgulos bažnyčios, o labiau į rytus, buvusių kareivinių rajone.

Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau – LYA) fonduose saugoma Lietuvos SSR valstybės saugumo komiteto (KGB) archyvinė byla „Dokumentai apie nacistų nusikaltimus 1941–1943 m. karo belaisvių lageryje (Nr. 343) Alytaus mieste“, kurios viename iš dokumentų rašoma:

Sovietinių karo belaisvių lageris Alytuje vokiečių įkurtas 1941 m. rugpjūčio–spalio mėn. ir veikė iki 1943 m. Lageryje buvo laikoma nuo 30 iki 45 tūkstančių Raudonosios armijos karo belaisvių. 1943 m. pavasarį karo belaisviai išsiųsti į Vokietiją.⁹

Nuorodos

¹ S. Jegelevičius, „Alytus pirmomis Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo dienomis“, in *Alytaus miesto istorijos fragmentai*, sud. A. Jakunskienė, Alytus, 2001, p. 144.

² G. Lučinskas, *Pogrindinė „Geležinio Vilko“ organizacija Alytaus apskrityje (1940–1941)*, Alytus, 2011, p. 222–223.

³ G. Lučinskas, *Vermachto nusikaltimai Dzūkijoje 1941 m. birželį*, Alytus, 2011, p. 176.

⁴ *Ibid.*, p. 182–184.

⁵ *Ibid.*, p. 188.

⁶ *Ibid.*, p. 191.

⁷ V. Abramavičius, *Gyvenimo užrašai*, Alytus, 2013, p. 29–33.

⁸ G. Lučinsko asmeninis archyvas. Versta iš rusų k.

⁹ LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1278, l. 79.